

Güney Kore'de Hıristiyanlık Tarihi ^a

EMRAH EKER ^b

Öz: Hıristiyanlık tarihinde, Güney Kore'de diğer misyon ülkelerine nazaran çok farklı bir süreç tecrübe edilmiştir. Yarımadada cereyan eden savaşlara, yerli ve yabancı devletlerin baskılarına ve yarımadadaki diğer dinlerle olan çatışmalara rağmen hemen hemen hiç ara vermeksizin misyonerlik faaliyetlerini yürüten Katolik ve Protestan Kiliseleri birlikte değerlendirildiğinde Hıristiyanlığı günümüzde Güney Kore'nin en baskın dini kılabilmişlerdir. Bu yönüyle Güney Kore, Hıristiyan dünyası için misyonerlik faaliyetleri bağlamında örnek bir ülke konumundadır ve yeni misyon ülkelerinde aynı sonucu elde etmek için bu tecrübe üzerinde araştırmacılar tarafından çok sayıda çalışma ortaya konmuştur. Ayrıca günümüzde diğer misyon ülkelerine nazaran Koreliler'in misyonerlik faaliyetlerine yüksek düzeyde katılım göstermesi sebebiyle Güney Kore, tüm misyoner kurum ve kuruluşların ilgi odağı olmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güney Kore, Hıristiyanlık, misyon, misyonerlik, kilise.

Geliş Tarihi: 18.01.2018 | Kabul Tarihi: 29.04.2018

^a Bu makale, *Güney Kore'de Evanjelik Hareket* başlıklı yüksek lisans tezinden hareketle yazılmıştır.

^b İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
emraheker3@hotmail.com

History of Christianity in South Korea

EMRAH EKER

Abstract: In the history of Christianity, a very different process has been experienced in South Korea than in other mission countries. Despite the conflicts taking place in the peninsula, the pressures of the local and foreign powers and the conflicts with other religions in the peninsula, Catholic and Protestant Churches that carry out missionary activities almost without interruption, were able to make the Christianity the most dominant religion of South Korea today. In this regard, South Korea is a model country in the context of missionary activities for the Christian World and a large number of studies have been conducted by researchers on this experience to achieve the same result in the new mission countries. In addition, South Korea remains a center of interest for all missionary institutions and organizations, as the Koreans have a high level of involvement in missionary activities globally compared to other mission countries.

Keywords: South Korea, Christianity, mission, missionary, church.

Giriş

Hıristiyan dünyasında XV. yüzyıldan itibaren başlayan reform hareketleri XVI. yüzyılda artarak devam etmiş ve Kıta Avrupası'nda etkin olan reformistler halkın desteğini alarak Katolik Kilisesi'ne karşı sergiledikleri tepkilerle Protestanlığın doğuşuna zemin hazırlamışlardır. Kısa zamanda Orta ve Kuzey Avrupa ile Kuzey Amerika'da taraftar toplayan Protestanlar, özellikle evanjelist misyonerler eliyle tüm kıtalara yayılmıştır. Protestan misyonerler bir Asya ülkesi olan Güney Kore'ye ise XIX. yüzyılın sonlarına doğru ayak basmış ve bir asırlık zaman zarfında Hıristiyanlık bu ülkenin en baskın dini haline gelmiştir. Günümüzde en dinamik kilise yapısına sahip olan Kore Cumhuriyeti, diğer dünya ülkelerine en fazla misyoner gönderen -ABD'den sonra- ikinci ülke olarak Hıristiyan dünyasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

Güney Kore, Hıristiyanlık tarihinde misyonerlerin kısa bir zaman diliminde toplumun önemli bir bölümünü Hıristiyanlaştırebildikleri ve bu özelliğiyle örnek gösterilen bir ülkedir. Bu makalemizde, bu yönüyle tebarüz eden Kore Yarımadası'ndaki Hıristiyanlaşma sürecini tarihsel perspektiften ele almış bulunmaktayız. XVIII. yüzyıldan günümüze kadar olan bu tecrübeyi ana hatları ile okuyucuya sunmak çalışmamızın amacını oluşturmaktadır. Araştırdığımız kadarıyla, Hıristiyan dünyası için önem arzeden bu topraklar ve üzerinde cereyan eden Hıristiyanlaş(tır)ma tarihi ülkemizde hemen hemen elle tutulur hiçbir çalışmanın ana konusu olmamıştır. Makalemizin bu çerçevede yapılacak çalışmalar için mutevazı bir kaynak ve seçkin bir kaynakça mesabesinde olacağını ümit ederiz.

Makalemizde ilk olarak yüzeysel bir şekilde yarımadaadaki Hıristiyanlık tarihine değinecek ve sonrasında XVIII. yüzyıldan başlayarak yüzyıllar şeklinde bu süreci daha yakından inceleyeceğiz.

1. Genel Hatlarıyla Kore Yarımadasında Hıristiyanlık

Katolik Mezhebi ilk kez XVII. yüzyılda Kore Yarımadası'na tanıtılmış olsa da, 1784 yılında ilk defa Koreliler'den bu yeni dini benimseyenlerin olduğu bilinmektedir. Bu yeni dinin kendilerine

cazip geldiği ilk grup, Katolisizm'deki inanç doktrinlerinden ziyade daha çok batı ile ilgili entelektüel merakları sonucu bu dini tercih eden eğitilmiş bir kesimden müteşekkildir.¹ O dönemde, inanç dünyaları Konfüçyanizmle yoğrulmuş Kore halkının bu yeni dine geçmesi elbet kolay olmamıştır. Ayrıca Hıristiyanlık, bu dönemde bu yeni dine karşı olan gruplar tarafından saldırılara maruz kalmış ve yine Japon işgali döneminde de Kiliseler baskı altına alınmıştır.² Buna rağmen Kore'de Hıristiyanlık yayılmaya devam etmiştir.

İnişli çıkışlı bir süreç yaşayan Katolik Kilisesi, Kore Savaşı (1950-1953) ile birlikte insani yardım yoluyla misyon hareketine hız katarak en çok bu dönemde büyüme gösterebilmiştir.³ Kilise 1984 yılında ise ikinci yüzyılını doldurmuş ve bunu Papa II. John Paul'un Seul'e ziyareti ve işgal döneminde öldürülen 93 Koreli ve 10 Fransız misyonere "aziz" ünvanı verilmesiyle kutlamıştır. Bu yönüyle de bir ilk gerçekleşmiş, Katolik dünyasında azizlik ünvanı töreni ilk kez Vatikan dışında yapılmıştır.

Katolik mezhebi son dönemde Protestanlığa göre zayıflamıştır. Buna, Katolik öğretilerinin Kore'nin geleneksel düşünce sistemi ve sosyal yapısı ile uyumsuzluk yaşaması sebep olarak gösterilmiştir.⁴ Günümüzde Güney Kore'de 2.342 Katolik Kilisesi bulunmakta ve bu kiliselerde 4.529 papaz görev ifa etmektedir.⁵

1884 yılında bir Protestan Kilisesi olan Amerikan Presbiteryen Kilisesi'nin Dr. Horace Newton Allen'i (1858-1932) Çin'den Kore Yarımadası'na transferi ile yarımadada misyonerlik faaliyetleri

¹ L. George Paik, *The History of Protestant Missions in Korea 1832-1910*, Pyeng Yang, Union Christian College Press, 1929. s. 24-26.; Karş.: Yim Suk-jay, vd., "Korean Religion", *The Encyclopedia of Religion*, Ed: Mircea Eliade, Macmillan Yayınları, New York, C:VIII, 1987, s. 374.; Charles Allen Clark, *Religions of Old Korea*, The Christian Literature Society Yayınları, Seul, 1961, s. 224.

² Choi Suck-woo, "Catholicism", *Korean Cultural Heritage: Thought & Religion*, Ed: Julie Pickering, Seoul, The Korean Foundation, 1996. s. 234.

³ H. Edward Kim, *Facts About Korea*, Hollym Corporation, Korean Overseas Information Service, Seoul, 18. bsm, 1987, s. 240, 241.

⁴ Lee Chan, Eun Yong Kee, *Korea*, Cultural and Social Centre for the Asian and Pasific Region, Seoul, 1975, s. 30.

⁵ Kim, *Facts About Korea*, s. 244.

ciddi bir ivme kazanmıştır. 1885 yılında ise bir başka Presbiteryen misyoner Horace Grant Underwood (1859-1916) ve Metodist misyoner Henry Gerhard Appenzeller (1858-1902) de adaya ulaşmıştır.⁶ Diğer Protestan Kiliseleri’nden Kuzey Amerikan Presbiteryen Misyon Hareketi (American Presbyterian Mission, North) 1884’de, Metodist Episkopal Kilisesi (Methodist Episcopal Church) 1885’te, Avustralya Presbiteryen Misyon Hareketi (Australian Presbyterian Mission) ve Psikopos Corfe İngiliz Kilisesi Misyon Hareketi (Bishop Corfe of the English Church Mission) 1889’da, İngiliz Kilisesi (the Church of England) 1890’da, Amerika Güney Presbiteryen Misyon Hareketi (the American Southern Presbyterian Mission) 1892’de, Güney Metodistler (Southern Methodists) 1894’de ve Kanada Presbiteryenleri (the Canadian Presbyterian) ise 1898’de Kore Yarımadası’na ulaşmıştır. İlerleyen tarihlerde Kurtuluş Ordusu (the Salvation Army), Yedinci Gün Adventistleri (the Seventh-day Adventists), Doğu Misyon Cemiyeti (the Oriental Missionary Society), Amerikan Metodist Episkopal Kilisesi (the American Methodist Episcopal Church) de adadaki yerlerini almıştır.⁷ Diğer yandan Kore Kutsal Evanjelik Kilisesi (Korea Evangelical Holiness Church / KEHC) gibi Koreliler’in kendileri tarafından kurulan bağımsız kiliseler de Kore topraklarında faaliyet göstermeye başlamıştır.⁸

Katolik Kilisesi’nin acı tecrübesini yaşamak istemeyen Protestan Kilisesi misyonerleri, devletin ve halkın güvenini kazanmak için öncelikle sağlık ve eğitim sektöründe hizmet etmiş ve bunda başarı sağlamıştır. Diğer yandan Dr. Seo Jae-pil, Yun Chi-ho ve Yi Sang-jae gibi toplumun fikir önderleri politik konulara eğilmişlerdir. Toplum -özellikle Koreli gençleri- örgütlemek için 1903’te

⁶ Hong Sung-wook, *Naming God in Korea: the Case of Protestant Christianity*, Oxford Regnum Yayınları, Oxford, 2008, s. 76.; Jung Young Lee, “Korean Christian Thought”, *Modern Christian Thought*, Ed: Alister E. Mc Grath, Blackwell Yayınları, 1997, s. 309

⁷ Office of Public Information of Korea, *A Handbook of Korea*, Office of Public Information Publish, Seoul, 1955, s. 326, 327.

⁸ Kang Keun-Whan, “A Study on Formation of the Korea Evangelical Holiness Church as a Self-Established Denomination”, *Korean Journal Theology*, Seul, S. 1, 1995, s. 346, 347.

Genç Erkek Hıristiyanlar Birliği (Youth Men Christian Association / YMCA) Seul’de faaliyetlerine başlamıştır. Protestanlığın Katolikliğe göre daha çok benimsenmesi bağlamında Protestanlığın batı liberal düşünce anlayışını savunuyor olması da etkili olmuştur.⁹

XX. yüzyılın başlarında ise, resmen kurulan Protestan Kilisesi “Mesih için milyonlarca ruh” kampanyası ile yarımada sürdürdüğü faaliyetlerine hız katarak büyümeye başlamıştır. Protestan anlayış halk arasında bir inanç sistemi olarak benimsenmesinden öte siyasi, sosyal ve kültürel atılım ve hizmetleri ile Korelilerin ilgisini çekmiştir.¹⁰

2. XVIII. Yüzyıl

Kore Yarımadası’nda ilk etkili misyonerlik faaliyeti XVIII. yüzyıl ortalarında gerçekleşmiştir. Bu dönem öncesinde resmi kayıtlara geçen herhangi bir misyoner veya misyon kuruluşu bulunmamaktadır. Sadece kimi eserlerde Japon ordusunda görevli Konishi Yukinaga’nın (1560-1600) Katolik bir Hıristiyan General olarak 1592 yılında Kore Yarımadası’nda bulunduğu yer verilmektedir. Ancak misyonerlik bağlamında yarımada bir etkisi gözlemlenmemiştir.¹¹ 1770’li yıllarda az sayıdaki Koreli ilk kez Katolik mezhebiyle tanışmıştır. Bu bir Koreli elçinin Çin’e olan ziyaretinden dönüşünde Matteo Ricci’ye (1552-1610) ait “Tianzhu” isimli eseri getirmesiyle gerçekleşmiştir.¹² Bu eser Katolik inancını konu edinen bir eserdir.

Diğer bir kontak ise bir grup Koreli edebiyatçının batı medeniyeti hakkında bilgilenmek amacı ile Katolik literatürünü araştırmaları ile gerçekleşmiştir. Shilhak ismi ile anılan bu grup 1783’te Kore’nin Çin’deki elçisinin oğlu olan Yi Sang-hun’dan Çin’deki

⁹ Paik, *The History of Protestant Missions in Korea*, s. 38-46.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Wi Jo Kang, *Christ and Caesar in Modern Korea- A History of Christianity and Politics*, State University of New York Press, Albany, 1997.

¹¹ Kim, “A History of Christianity in Korea: From Its Troubled Beginning to Its Contemporary Success”, *Korea Journal*, s. 34.

¹² Sohn In-soo, “The Introduction of Western Learning and The Reformation of Traditional Education”, *Introduction to Korean Studies*, The National Academy of Sciences yayınları, Seul, 1988, s. 367.

Katolik misyonerlerle görüşmesini ve bu batı dini ile ilgili bilgi toplamasını istemişlerdir. Yi, Pekin’de bir papaz ile görüşerek Hıristiyanlık hakkında bilgi almış ve 1784’de Hıristiyan doktrinlerini konu edinen kitap ve makalelerle Kore’ye dönmüştür. Yi bu eserleri Shilhak grubuna dağıtmış ve böylelikle grup yeni keşfettikleri bu dini tartışmaya ve yakınları ile paylaşmaya başlamışlardır.¹³ Bu yönüyle Hıristiyanlık tarihinde ilk kez Hıristiyanlık bir bölgeye ilk olarak yabancılar eliyle değil, yerli bir grubun entelektüel merakları neticesinde ulaşılmıştır.

Yarımadadaki bu yeni din, diğer pek çok entelektüel çevre, yerli halk ve devlet erkânı tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu yeni dinin Budist ve Konfüçyanist öğretilerle çeliştiğini iddia eden bu baskın kesim Hıristiyanlığa karşı olumsuz bir tutum sergilemişlerdir.¹⁴ Yerli halkın ve devletin Hıristiyanlığa karşı olumsuz tutumlarına sebep olan bir diğer husus ise Hıristiyanların Kore kültüründe var olan atalara tapınma (chesa) ritüellerini bir tür putpe-restlik olarak görmeleri ve dinen yasak olduğunu iddia etmeleridir. Halkın tepkisine neden olan bu duruma devlet de karşı çıkarak benzer bir tutum sergilemiş ve atalara tapınmaktan yüz çevirenlerin cezasının idam veya hapis olacağını beyan etmiştir.¹⁵

Katolik Kilisesi, devletin baskısına ve bir kısım yerli halkın tepkisine rağmen varlığını sürdürmüştür. Özellikle misyonerlerin daha ılımlı söylemlerle daha hoşgörülü bir diyalog kurmaları ile birlikte Hıristiyanlık Koreliler arasında benimsenmeye başlamıştır.

Katolik Kilisesi’nin yayılışı Hıristiyanlığa ılımlı yaklaşan hükümdar Ch’ae Che-gong’un 1799’da ve ardından King Chong-jo’nun 1800’de ölmesi ile sekteye uğramıştır. Sonrasında iktidara

¹³ Hong Sung-wook, *Naming God in Korea: the Case of Protestant Christianity*, s. 76.; Kim, a.g.m., s. 35.

¹⁴ James Huntley Grayson, “Cultural Encounter – Korean Protestantism and Other Religious Traditions”, *International Bulletin of Missionary Research*, 2011, s. 67, 68.; Kim, a.g.m., *Korea Journal*, s. 35.; Budizm ve Hıristiyanlık arasında bir değerlendirme için bkz.: Kenneth Scott Latourette, *Introducing Buddhism*, Friendship Press, New York, 1956, s. 54, 55.

¹⁵ Yim Suk-jay, vd., “Korean Religion”, *The Encyclopedia of Religion*, C:VIII, 1987, s. 371.

gelecek olan King Sunjo'nun küçük yaşta olması sebebiyle annesi Jeongsun vekâleten idareyi eline almıştır. İlk yaptığı icraat ise Hıristiyan öğretisine savaş açmak olmuş ve tarihte "Shinyu Katliamı" ismiyle anılan saldırılar neticesinden 300 civarında Katolik hayatını kaybetmiş, binden fazlası da hapse mahkûm edilmiştir.¹⁶

3. XIX. Yüzyıl

Shinyu Katliamı sonrasında yaşanan fetret döneminin ardından 1832 yılında bir aylık ziyareti ile Kore Yarımadası'na ayak basan ilk Protestan misyoner, Karl Gützlaff (1803-1851) olmuştur. İkinci ziyaret ise 1865 yılında misyoner Robert Jermain Thomas (1839-1866) tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁷

Tarih 1876 senesini gösterdiğinde İskoçyalı misyoner John McIntyre (1855-1935) ve John Ross (1842-1915), Manchuria'ya iltica eden Koreliler arasından Protestanlığı tercih eden ilk grubu vaftiz etmiştir.¹⁸ Bu grupta bulunan Sang Yoon Suh'u (d. 1849) yanlarına alan John Ross ve diğer misyoner meslektaşları John McIntyre Luka İncili'nin Korece'ye çevirisini yapmışlardır.¹⁹ Sang Yoon Suh, kardeşi ve yakınlarını da bu misyona kazandırmıştır. İlerleyen dönemlerde kardeşi Kyung Jo Suh Presbiteryen Kilisesi tarafından Kore'de vazifelendirilen ilk yedi papazdan biri olmuştur.²⁰

Her şeye rağmen 1884 yılına kadar Protestan Kilisesi'nin gerçekleştirdiği misyonerlik girişimleri çeşitli zorluklar sebebiyle inkıtalara uğramış ve hedeflenen başarıyı gösterememiştir. Kore bu tarihlerde halen daha büyük ölçüde dışarıya kapalı bir toplum yapısına sahiptir.

Kore Yarımadası'nda misyonerlik faaliyetleri, ABD Presbiteryen Kilisesi görevlisi olmakla birlikte ABD sefirliğine doktor olarak

¹⁶ Chung Ki-hwan, "Christianity in Korea", *Reader in Korean Religion*, The Academy of Korean Studies, t.y., s. 149.

¹⁷ Roy E. Shearer, *Wildfire: Church Growth in Korea*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1966, s. 33.

¹⁸ Sung-wook, *Naming God in Korea*, s. 77.

¹⁹ F. A. Mckenzie, *Korea's Fight for Freedom*, Yonsei University Yayınları, Seul, 1969, s. 204, 205.

²⁰ Shearer, *Wildfire: Church Growth in Korea*, s. 40.

görev yapmak için gelen misyoner Dr. Horace Newton Allen’in (1858-1932) 20 Eylül 1884’te Kore’ye yerleşmesi ile yeni bir boyut kazanmıştır. Bir ay sonra ailesini de yanına alan Dr. Allen, Kore’de yaşamaya başlayan ilk misyoner aile olarak faaliyetlerine başlamıştır. Dr. Allen, bu dönemde var olan Kore yönetiminin kısıtlamaları sebebiyle misyonerlik faaliyetlerinde zorluklarla karşılaşmıştır. Ancak 04 Aralık 1884 yılında gerçekleşen siyasi devrim teşebbüsünde yaralanan Prens Young Ik Min’in (1860-1914) tedavisini Dr. Allen gerçekleştirmiş ve başarılı geçen tedavi ile birlikte Kral ve Kraliçe’nin de güvenini kazanmıştır. Bu olumlu atmosferi fırsata çeviren Dr. Allen, planladığı Kraliyet Hastanesi için söz almıştır.²¹

Ayrıca bu dönemde, Metodist Episkopal Kilisesi 1885’te Henry Gerhard Appenzeller’i (1858-1902) öğretmen, William B. Scranton’u ise doktor olarak önce Japonya’ya, burada bir süre Korece eğitimi aldıktan sonra da Kore Yarımadası’na göndermiştir.²²

10 Nisan 1885 tarihinde başkent Seul’de açılışı yapılan Kraliyet Hastanesi’nde göreve başlayan Dr. Allen, kendisi gibi tıp eğitimi almış bir doktor ve ayrıca papaz olan Horace Grant Underwood’un (1859-1916) da misyonerlik faaliyetlerine destek olmak için hastanede göreve başlamasıyla arzu ettiği çalışma zeminini elde etmiştir. Underwood o dönemi şu satırları ile kaleme almıştır;

Korece’yi yeterli miktarda öğrendikten sonra düzenli olarak kalabalık caddelerin kenarlarında bir ağacın altına oturarak veya insanların toplandıkları alanlara yakın yerlere giderek kitap okumaya başladık. Birkaç kişi etrafımıza gelip soru sorunca hemen kitabı, içindeki hakikatleri okur, ne demek istediğinin açıklamasını yapardık.²³

Bir müddet sonra bu sokak sohbetleri daha geniş insan grupları ile daha geniş alanlarda devam etmeye başladı. Bazı sokaklarda ise küçük çapta sohbet ve dua odaları açıldı. Bu devamedegelen

²¹ Young Lee, “Korean Christian Thought”, *Modern Christian Thought*, s. 309.; Sungwook, *Naming God in Korea*, s. 76.

²² Kwang Young Chang, *Methodist History in Korea*, y.y., ty., s. 12.

²³ Horace Grant Underwood, *The Call of Korea*, s. 106,107, aktaran, Shearer, a.g.e., s. 41.

çalışmaların neticesinde ilk vaftiz merasimi 11 Temmuz 1886 yılında, Kore yerlilerinden Noh Tohsa'nın Hıristiyanlığı benimsemesi ile Underwood tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁴ Bu dönemle ilgili olarak Underwood 22 Ocak 1887 tarihli mektubunda şunları dile getirmiştir;

Önümüzdeki Pazar günü bir grubun daha vaftiz merasimini gerçekleştireceğiz. Vaftiz olma talebinde bulunan bu kişiler çok samimi ve içten kimseler olarak görünüyorlar.²⁵

Underwood'un bu misyon çalışmalarına ilk itiraz Dr. Allen'den geldi. Zira Dr. Allen'e göre hastane dışında gerçekleşen bu etkinlikler Kore Hükümeti'nin izni haricindeki faaliyetlerdi. Underwood ise bu faaliyetlerinin misyonerlik faaliyeti olmadığını, yakın zamanda bu yarımadada hayat bulacak Hıristiyan yaşam tarzının tohumları olduğunu ifade ederek Dr. Allen'e endişelenecek bir şey olmadığını belirtti. Underwood'a göre, hükümet Hıristiyanlığın bu güzelliklerinden haberdar oldukça misyonerlere olan baskıyı kaldıracaktı.²⁶

O döneme ait misyonerlerin Kore Hükümeti ile aralarındaki duruma ışık tutan bir pasaj Presbiteryen misyoner Samuel Austin Moffett'in (1864-1939) ABD Presbiteryen Kilisesi'ne yazdığı mektupta yer alıyor;²⁷

Şuan için faaliyetlerimize yönelik herhangi bir itiraz gözümüze çarpmış değil. Ancak Kral'ın tahtında güvende olmadığı gibi biz de tamamıyla güvende değiliz. Muhtemel bir ihtilal bundan yirmi yıl önce 20.000 Hıristiyan'ı katleden kimselere, yitirdikleri gücü geri verebilir.²⁸

Katolik Roma Kilisesi misyonerlerinin geçmişte uğradığı saldırılara rağmen Protestan Kilisesi misyonerleri hükümet tarafın-

²⁴ Harry A. Rhodes, *History of the Korea Mission Presbyterian Church U.S.A.*, C:I, Commission on Ecumenical Mission, New York, 1934, s. 20.

²⁵ Shearer, *Wildfire: Church Growth in Korea*, s. 41.

²⁶ Hong Sung-wook, *Naming God in Korea*, s. 75.

²⁷ Shearer, a.g.e., s. 42.

²⁸ Samuel A. Moffett, Letter to the Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church U.S.A. (Seoul, Korea: March 18, 1980), aktaran, Shearer, a.g.e., s. 42.

dan ciddi bir tehdit veya kısıtlama görmemiştir. Sadece bazı yerel karşıt gruplar tarafından ufak çaplı saldırılara maruz kalmışlardır.²⁹ Presbiteryen misyoner Underwood'un 1886 yılında gerçekleştirdiği ilk vaftiz merasiminden bir yıl sonra, Eylül 1887'de, ilk Hıristiyan Kilisesi Kore topraklarında inşa edildi.³⁰ Kısa bir zaman dilimi sonrasında bürokratlardan da vaftiz olma talepleri gelmeye başladı. Bu duruma ise Underwood mektubunda şu şekilde yer vermektedir;

Koreli bürokratların İncil'in yayılmasına karşı olduklarına dair bir durum söz konusu değildir. Aksine bir bölge yönetici yardımcısı, yüksek hâkim yardımcısı ve bir grup devlet memuru vaftiz olmayı istemektedirler.³¹

Misyonerlik tarihinde Hıristiyanlığa ilgi ve alakanın bu kadar kısa bir zaman diliminde yoğun bir şekilde gerçekleşmesine çokça rastlanmamıştır. Bu ilgiye ve taleplere ne Kore'ye giden misyonerler ne de misyonerlik birimleri hazırlıklı değillerdi. Underwood bu beklenmedik durum için şunları yazmıştır;

Normal şartlar altında herhangi bir etkinlik gerçekleştirmek ve düzenli bir faaliyet hayata geçirebilmek için gerekli olan dil ve çeviri çalışmalarını tamamlanmış yıllarımızı alacağımızı ve ancak sonrasında İncil'i yayabileceğimizi düşünüyorduk.³²

Kilise olarak çok kısa bir zaman diliminde büyük adımlar attıklarını dizelerinde ifade eden Underwood için en şaşırtıcı olan durum, sadece vaftizlenmek için 220 mil yol kateden 4 köylünün Sorai'den Seul'e gelmesi olmuştur. Köylüler geldikleri yerde de vaftiz olmak isteyen insanların olduğunu Underwood'a belirterek kendisinden köylerini en kısa zamanda ziyaret etmesini talep etmişlerdir.³³

²⁹ Shearer, a.y.

³⁰ Shearer, a.g.e., s. 38.

³¹ Underwood, Letter to the Board (Seoul, Korea: October 21, 1890), aktaran, Shearer, a.g.e., s. 43.

³² Underwood, Letter to the Board (Seoul, Korea: June 17, 1887), aktaran, Shearer, a.g.e., 43.

³³ Shearer, a.g.e., s. 43.

Geçmiş dönemlerde Roma Katolik Kilisesi'nin misyonerlik faaliyetleri Kore Hükümeti tarafından kimi zaman şiddete de başvuru olarak engellenmeye çalışılmıştır. Bu süreç sonrasında Presbiteryen misyonerlerin faaliyete başlaması, Presbiteryen Kilisesi'nin halk tarafından kabulünü ve sahiplenmesini olumlu yönde etkilemiş ve kilise taraftarlarının sayılarının hızla artmasına katkı sağlamıştır. Ancak Ağustos 1894'te başlayan ve Nisan 1895'te Japonya'nın zaferi ile sona eren 1. Çin-Japon Savaşı ile Asya'daki bölgesel hâkimiyet Japonlara geçmiş ve savaşın Kore topraklarında da cereyan etmiş olması sebebiyle Kore üzerinde Japon hâkimiyeti kendini göstermeye başlamıştır. 1905 yılında Rus-Japon Savaşı'nda Rusları da mağlup eden Japonya, bölge üzerindeki hâkimiyetini perçinleyerek sürdürmüştür. Diğer yandan, savaş Kore topraklarında devam ederken Kore Presbiteryen Kilisesi bölgede faaliyetlerini olabildiğince arttırmış, 1900 yılında ise Koreliler'in de desteği ile misyonerler tarafından Yeni Ahit'in tercümesi tamamlanmıştır.³⁴

Metodist Kilisesi ise 1894 yılında Kore Yarımadası'nda yayınlanan "Kore Hafızası" (Korean Repository) isimli ilk mecmuayı çıkarmıştır. 1897'de ise "Hıristiyan Müdafası" (the Christian Advocate) isimli ilk gazeteyi ve 1900 yılında da "Shin Hak Wol Po" ismiyle ilk teoloji dergisini yayınlamıştır.³⁵ Bu gibi basın yayın faaliyetleri Kore Metodist Kilisesi'nin yarımada taraftar toplaması noktasında oldukça önemli bir rol oynamıştır.

Yarımadanın en büyük iki kilisesi olan Presbiteryen ve Metodist Kiliseleri ile ilgili 1885-1910 yıllarına ait istatistiklere göre ABD Presbiteryen Kilisesi ve Episkopal Metodist Kilisesi 1885'te 5 misyoner ile faaliyetlerine başlamıştır. 1910 yılında ise ABD Presbiter-

³⁴ Misyonerlerin gittikleri bölgelerde yaptıkları ilk icraatları arasında İncil'in yerel dile tercümesi bulunmaktadır. 1990 yılı itibariyle dünya genelinde Kitab-ı Mukaddes 51.410.000, Yeni Ahit ise 76.865.000 adet basılıp dağıtılmıştır. 1990-2003 arasında ise 70 milyon Kitab-ı Mukaddes ve 110 milyon Yeni Ahit basılmıştır. Bkz.: Mehmet Oruç, *Diyalog Tuzağı*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 394.; Jung Young Lee, "Korean Christian Thought", *Modern Christian Thought*, s. 309.; Shearer, *Wildfire: Church Growth in Korea*, s. 33, 34, 49, 50.

³⁵ Kwang Young Chang, *Methodist History in Korea*, s. 20.

yen Kilisesi misyonerlerinin sayısı 113'e, Episkopal Metodist Kilisesi misyonerlerinin sayısı da 49'a ulaşmıştır. 1890 yılında 2 misyoner ile adada faaliyet gösteren Avustralya Presbiteryen Kilisesi'nin ise 1910'da sahip olduğu misyoner sayısı 13'tür. Güney Presbiteryen Kilisesi 1895 yılında 12 misyoner ile adada bulunurken 1910'a gelindiğinde misyoner sayısını 50'ye çıkarmıştır. 1895 yılında yarımadadaki 10. yılını tamamlamış olan Amerikan Metodist Kilisesi faaliyet yürüttüğü bölge sayısını 12'ye ve kiliseye kayıtlı üye sayısını ise 817'ye çıkartmıştır.³⁶XX. yüzyılın başında 8'er misyonerle adada yer alan Kanada Presbiteryenleri 10 yıllık zaman zarfında misyoner sayısını 17'ye çıkartabilmişken, Güney Metodist Episkopal Kilisesi misyoner sayısını 49'a yükseltmiştir.³⁷

Yine aynı yılları içeren verilere göre en fazla misyoner sayısına sahip olan ABD Presbiteryen Kilisesi, üye sayısı noktasında da ilk sırada yer almaktadır. 1890 yılında 100 olan üye sayısı 20 yıl içerisinde ciddi bir büyüme göstererek 32,509'a ulaşmıştır. Diğer Kiliseler'de de üye sayısı artış göstermiştir. 1910 yılı itibari ile Güney Presbiteryen Kilisesi 5,509, Kanada Presbiteryen Kilisesi 1,691, Avustralya Presbiteryen Kilisesi 1,512, Metodist Episkopal Kilisesi 6,590 ve Güney Metodist Episkopal Kilisesi ise 6,017 üyeye sahiptir. 1884-1905 tarihleri arasında ise Kore Presbiteryen Kilisesi'ne (the Presbyterian Church of Korea) ait üye sayısında hızlı bir artış gözlenmektedir. 1895 yılı itibari ile 250 civarında olan üye sayısı 1905 yılında 9 bini aşmıştır.³⁸

Yine bölgede Presbiteryen Kilisesi'nden sonra en etkin olan Metodist Kilisesi de 19. yüzyılın sonlarına doğru yakaladığı ivmeyi 1925 yılına kadar devam ettirmiş ve üye sayısında hızlı bir artış ortaya koyarak bölgedeki en büyük ikinci Kilise haline gelmiştir. Ancak 1925 yılında 14 bine yaklaşan üye sayısı Japon işgali sürecinde baskının arttığı dönemde 10 bine kadar düşmüştür.³⁹

³⁶ Kwang Young Chang, *Methodist History in Korea*, s. 16.

³⁷ Sung C. Chun, *Schism and Unity in the Protestant Churches of Korea*, The Christian Literature Society Yayınları, y.y., 1979, s. 70, 71.

³⁸ Shearer, *Wildfire: Church Growth in Korea*, s. 51.

³⁹ Shearer, *Wildfire: Church Growth in Korea*, s. 167.

4. XX. Yüzyıl

XX. yüzyılın başlarında, Kore halkı, Japonlar'ın Çin ve Rusya karşısında elde ettikleri zaferin ardından artık ulusal bağımsızlıklarını büyük ölçüde yitirmiş ve ümitleri tükenmiş haldeydi. Böyle bir atmosfer tüm Kore Yarımadası'nda teneffüs ediliyorken Kore halkı Batı'dan gelen misyonerlerin sunduğu Hıristiyanlığı ellerindeki tek umut kaynağı olarak gördü. Bu durum, Charles Edwin Sharp'ın (1870-1952) ABD Presbiteryen Kilisesi'ne gönderdiği bir mektupta somutlaşmaktadır. Sharp, bir Kore devlet adamının katıldığı İncil dersinde dile getirdiği bir cümleyi mektubuna taşımıştır: "Bizim için artık Hıristiyanların Tanrısı'na güvenmekten başka yapacak bir şey bulunmamaktadır."⁴⁰

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleşen Pyongyang Büyük Dirilişi'nin (the Pyongyang Great Revival), bu dönemde yaygın bir şekilde gerçekleştirilen İncil derslerinin bir meyvesi olduğu zikredilmektedir. İlk olarak 1890'da Dr. Underwood tarafından düzenli İncil dersleri halinde yedi kişi ile başlatılan bu eğitim sistemi 1891 yılında her bir misyonerin bir istasyonda bu sistemi hayata geçirme zorunluluğunu ifade eden bir misyon kuralı haline gelmiştir.⁴¹

1904 tarihli rapora göre kilise üye ve öğrencilerinin %60'ı bu derslerin bir ya da daha fazlasına katılım sağlamıştır. Kuzey Presbiteryen Misyon Hareketi 1909 tarihli raporunda ise yaklaşık 800 sınıfta 50 bin kişinin katılımı ile İncil derslerinin işlendiğine yer vermiştir.⁴² Kuzey Presbiteryen Misyon Hareketi bu dönemde Pyongyang başta olmak üzere Kore Yarımadası'nın çeşitli bölgelerinde misyon hareketlerini çoğaltarak her geçen gün daha da güçlenmeye devam etmiştir.

En büyük katılımın sağlandığı İncil dersi Pyongyang'da ger-

⁴⁰ Clarence Norwood Weems, *Hulbert's History of Korea*, C:I, s. 263-269.; Shearer, *Wildfire: Church Growth in Korea*, s. 54.

⁴¹ William Newton Blair, *Gold in Korea*, 3. Bsm, 1957, s. 61, aktaran, Shearer, a.g.e., s. 55.

⁴² Martha Huntley, *to Start a Work – The Foundations of Protestans Mission in Korea (1884-1919)*, Presbyterian Church of Korea yayınları, ty, s. 408, 409.; Kwang Yoning Chang, *Methodist History in Korea*, s. 22, 23.

çekleştirilmiştir. Yoğun katılım sebebi ile dersler erkek ve kadınlara ve şehirlerden gelen katılımcılara göre ayrı ayrı yapılmak zorunda kalınmıştır. Pyongyang’daki bu yoğun katılım Büyük Diriliş olarak tanımlanmıştır. Kimi tarihçilere göre ise, Pyongyang Büyük Dirilişi daha çok yerli halk ile misyonerlerin birbirleriyle yakınlaştığı ve spiritüel bir atmosferin yeni Koreli Hıristiyanlar tarafından teneffüs edildiği bir dönem olarak değerlendirilmiştir. İstatistiklere göre bu dönemde Presbiteryen Kilisesi 16 bin, Metodist Kilisesi ise 10 bin yeni üye kazanmıştır.⁴³

Pyongyang Büyük Diriliş’inin önemli adımlarından biri de Kore’de misyon hareketleri yürüten dört kilisenin bir araya gelerek müşterek bir Genel Kurul oluşturma kararı almalarıdır. Genel Kurul başkanlığına misyoner Dr. Moffet getirilmiştir. Kurul, 38 misyoner, 40 adet de yerli halk lideri olmak üzere 78 üyeden müteşekkildir. 1907’de oluşturulan bu yapı her yıl bir araya gelmiş ve 1912’de ilk defa en geniş kapsamlı Genel Kurul Kongresi gerçekleştirilmiştir. Bu toplantının moderatörlüğünü ise Dr. Underwood üstlenmiştir.⁴⁴ 1907 itibari ile bağımsız bir yapıya kavuşan Kore Kilisesi’nin Genel Kurul Başkanlığı’na 1907 ve 1919 yılları haricinde sadece Koreli kurul üyeleri getirilmiştir.

Kore’de bulunan dört Presbiteryen Misyon hareketinin bir araya gelerek oluşturduğu Presbiteryen Konsili 1903 yılında bir kilise eğitimi düzenlemiştir. Bu eğitimi tamamlayan ilk 7 öğrenci 1907’de pastor olarak atanmıştır. Kutsal Metinler’e hâkimiyeti ve edindikleri beceriler ile sonraki yıllarda Kilise’ye büyük hizmetler sunmuşlardır. Onlardan biri olan Pastor Kil yerli bir pastor olarak ilk defa 1908’de vaftiz hizmetlerini ifa etmeye başlamıştır. Dr. Moffet’in yardımı ile iki Pazar ayınında 201 kişiyi vaftiz etmiştir.⁴⁵

1910 yılında ise Kore resmen Japonlar tarafından işgal edilmiş-

⁴³ Bonjour Bay, “The Pyongyang Great Revival in Korea and Spirit Baptism”, *Evangelical Review of Theology*, C:31, No:1, 2007, s. 11.; Ro Bong-Rin, Marlin L. Nelson, *Korean Church Growth Explosion*, Word of Life Press, Seoul, 1983, s. 7.

⁴⁴ Rhodes, *History of the Korea Mission Presbyterian Church U.S.A.*, C:I, Commission on Ecumenical Mission, s. 387, 594.

⁴⁵ Burton, “Presbyterianism”, *Modern Christian Thought*, Ed: Alistair E. McGrath, Blackwell Yayınları, 1997, s. 472.

tir. Diğer yandan aynı yıl “Mesih için milyonlarca ruh” isimli hareket Kore’de misyonerlik faaliyetlerine başlamış ve özellikle Japonlara karşı bir mukavemet sergilemiştir.⁴⁶

1912 yılında Japon hükümeti halkı dirence davet eden Hıristiyan kiliselerinin itibarını zedelemek için bir Japon bürokratına suikast hazırlığı yapma bahanesi ile 105 adet kilise papazı ve üyesini mahkûm etmiştir. Komplo Davası (Conspiracy Case) ismiyle anılan bu dava da mahkûmların çoğunun hükmü dışarıdan da gelen yoğun tepkiler dolayısıyla feshedilirken bir bölümü birkaç yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.⁴⁷

1919 yılında Hıristiyanların öncülüğünde Kore halkı barışçıl bir üslupla bağımsızlık taleplerini sokak gösterileri ile ilan etmiş olsalar da Japon polisinin verdiği sert karşılık sebebi ile gösteriler yine sonuçsuz bırakılmıştır. Ancak bu baskılara rağmen pek çok Kilise bir sonraki yıl daha etkin şekilde misyonerlik faaliyetlerini sürdürmüştür. İstatistikler de bu süreçte toplam kilise üyesi sayısında artış olduğunu göstermektedir. 1911’de 46.934 olan kilise üyesi sayısı 1919’da 69.047’ye ulaşmıştır.⁴⁸

Japon işgali sonucu zorlaşan yaşam şartları pek çok Koreli’yi Manichura’ya göç etmeye zorlamıştır. Bu göçler dönemler halinde II. Dünya Savaşı’na kadar devam etmiş ve iltica edenlerin sayısı bir milyonu aşmıştır. Aynı şekilde Pusan’da görev alan misyonerler de o döneme ait raporlarında halkın eşyaları ile kuzeye doğru göç ettiklerine yer vermektedir.⁴⁹ Kore Kilisesi Manichura’ya sığınan mülteciler için finansal destek sağlayarak yeni kiliseler inşa etmek üzere işçiler göndermiştir. 1914 yılında Manichura’nın Sinpin böl-

⁴⁶ George Thompson Brown, *Mission to Korea*, the Presbyterian Church Yayınları, Seul, 1962, s. 78,79.

⁴⁷ Kwang Young Chang, *Methodist History in Korea*, s. 28.; Harry A. Rhodes, *History of the Korea Mission Presbyterian Church U.S.A.*, C:I, s. 597.

⁴⁸ Shearer, *Wildfire: Church Growth in Korea*, s. 34, 60.; Diğer bir istatistiğe göre 1919 yılında 133.062 kilise üyesi, 3.640 kilise ve 192 papaz bulunmaktadır. Karş.: Lee Young-hoon, *The Holy Spirit Movement in Korea – Its Historical and Theological Development*, Regnum Studies in Mission, Oxford Regnum Yayınları, Oxford, 2009, s. 47.

⁴⁹ Shearer, *Wildfire: Church Growth in Korea*, s. 60.

gesinde ilk merkezlerini faaliyete açmıştır. Kilise sunduğu lojistik desteğine rağmen göç eden mültecilerin çok geniş bir alana yayılması ve bölgedeki güvensizlik sebebi ile istenilen sonucu elde edememiştir. 1932’de bir misyonerin faili meçhul bir cinayete kurban gitmesi ile güvensizlik hissi daha da artmıştır.⁵⁰

Sert tutumunu her geçen gün artıran Japon Hükümeti’nin karşısında 1937’de Kuzey ve Güney Presbiteryen Misyon Hareketleri okullarını kapatmak zorunda kalmıştır. 1938 yılı itibari ile Japon Hükümeti tümüyle Protestan Kiliselerinin kontrolünü ele geçirmiştir. Bu durum, kilise üyelerinin ciddi oranda azalmasını beraberinde getirmiştir.⁵¹ Bu süreçte pek çok misyoner Japon Hükümeti’ne karşı koymaktan dolayı hapse atılmış bir kısmı ise Japon Hükümeti’ni destekler gibi görünmek zorunda kalmıştır. Bir grup misyoner de Filipinler’e geçmiştir. II. Dünya Savaşı’nın başlangıç tarihi olan 1941’e gelindiğinde ise sadece yakında sınırdışı edilecek olan 40 yabancı misyoner Kore yarımadasında kalmıştır. 8 Kasım 1941’de hapse atılan bu misyonerler Haziran 1942’de Gripsholm isimli bir gemiyle Amerika Birleşik Devletleri’ne gönderilmiştir.⁵² Yaşanan bu siyasi problemler sebebi ile Kore Kilisesi misyon faaliyetlerini büyük ölçüde azaltmak ve yer altına çekmek zorunda kalmıştır.

II. Dünya Savaşı ve Kore Savaşı’nın yer aldığı XX. yüzyılın ortaları, Kore Yarımadası için çok çalkantılı geçmiştir. Japon güçleri kiliseleri işlevsiz hale getirmek için çok sayıda kilise önderini gözaltına almıştır. O döneme ait belgeler ise iki savaş süresince büyük oranda yakılmış veya tahrip edilmiştir. Presbiteryen Kilisesi raporlarına göre 5.000 civarında olan Protestan Kilisesi’nden 1.200’ü kapatılmış ve 1939’da 134.000 olan kilise üye sayısı 1942’de 110.000’e kadar düşmüştür.⁵³

⁵⁰ Bu dönemde yaşanan olumsuzluklara rağmen Manichura bölgesinde kilise üye sayısında artış kaydedilmiştir. 1921’de 1.566 kilise üyesi bulunuyorken bu rakam 1941’de 10.503’e ulaşmıştır. Bkz: Shearer, a.g.e., s. 61.

⁵¹ Jung Young Lee, a.g.m., *Modern Christian Thought*, s. 309.

⁵² Harry A. Rhodes, Archibald Campbell, *History of the Korea Mission Presbyterian Church U.S.A.*, C:II, Commission on Ecumenical Mission, New York, 1965.S. 412,

⁵³ Shearer, *Wildfire: Church Growth in Korea*, s. 34, 207.

1942 yılında Japon Hükümeti, Birleşik Japon Kilisesi'nin Kore ayağı altında tüm kiliselerin birleşmesi yönünde karar almıştır. Bu durum, "Kurtuluş Günü" olarak isimlendirilen 15 Ağustos 1945 tarihine kadar devam etmiş, bu tarihte ise ancak kiliselerin yarısı özgürlüğüne kavuşabilmiştir.⁵⁴

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile Kore Kilisesi geçici bir rahatlığa kavuşmuştur. Ancak yarımadanın kuzey kısmı büyük oranda Rusların hâkimiyeti altına girmiştir. Komünist Rusya yarımadaındaki kiliseleri kontrol altına almak için Hıristiyan Birliği adı altında bir birim kurmuş ve pek çok Presbiteryen ve Metodist Kilise yapılarını ele geçirmiştir. Bu sebeple 1946-1950 yılları arasında Kore Yarımadası'nda misyon hareketleri durağanlaşmış ve hiçbir ilerleme kaydedilememiştir. 1940'lı yıllara kadar pek çok bölgede Hıristiyan nüfus artmış olmasına rağmen savaş döneminde keskin bir düşüş tüm bölgelerde tecrübe edilmiştir. Bu bağlamda Kuzey Kyungsan bölgesinde Presbiteryen Kilisesi üye sayısı 1940 yılında 14 bine ulaşmışken beş yıl içerisinde yaklaşık 4 bin üye azalarak 10 bine düşmüştür. Aynı şekilde Kyunggi ve Kuzey Choongchung bölgelerinde XX. yüzyılın başlarında 2 bin olan kilise üye sayısı 1940'ta 7 bini aşmış, sonrasında ise 6 bine düşmüştür. Whanghai bölgesinde 1900 ile 1940 yılları arasında kilise üye sayısı 19 bini aşmış, sonrasında ise 17 binlere kadar gerilemiştir. Güney Pyongan bölgesinde 1900'de 2 bin üyesi olan Presbiteryen kilisesi 40 yıl içerisinde büyük bir patlama gerçekleştirerek 26 bin üyeye sahip olmuştur. Ancak diğer bölgelerde olduğu gibi Japon baskısı sebebiyle düşüş göstermiştir.⁵⁵

Bu dönemde bölgede gerçekleşen en fazla Hıristiyan nüfus artışı Pyongan'ın kuzey bölgesinde gerçekleşmiştir. Kilise, üye sayısını 34 bine kadar yükseltmiştir. Kuzey ve Güney Chulla bölgeleri ile Cheju Adası'nda da benzer bir durum yaşanmış ve 40'lı yıllarda 9 bine yaklaşan kilise üye sayısı yaklaşık 5 yıl içerisinde 6 binlere düşmüştür. Güney Kyungsang bölgesinde ise

⁵⁴ Rhodes, a.g.e., s. 412.

⁵⁵ Shearer, a.g.e., s. 87, 95, 109, 112.

1940 yılında diğer bölgelere nazaran daha keskin bir düşüş yaşanmıştır. Bunun sebebi olarak ise Japonya’nın bu bölgede aşırı bir baskı uygulaması gösterilmektedir. Yarımada sadece Kuzey ve Güney Hamkyung bölgesinde 1940 yılından sonra kilise sayısında hiç düşüş yaşanmamıştır. Bu ise Japon güçlerinden uzakta olmaları sebebiyledir.⁵⁶

Protestan Kiliseleri arasında yarımada ilk ulaşan Presbiteryen Kilisesi’nin 1886-1942 yılları arasına ait verilerine bakıldığında ise Kuzey ve Güney Pyongan en fazla, Kyunggi ve Kuzey Choongchung ise en az üye sayısına sahip bölgelerdir.⁵⁷

Komünist Rusya 25 Haziran 1950 tarihinde tüm askeri gücünü kullanarak güneye saldırı düzenlemiştir. Kore’nin ABD ve Birleşmiş Milletlerin desteğiyle girdiği bu savaşta oldukça fazla kan akmıştır. Çatışma esnasında pek çok kilise tahrip olmuş ve 400’den fazla papaz Komünist güçler tarafından işkenceye maruz bırakılmıştır. Yarımada sadece en kuzey ve en güney uçları savaştan etkilenmemiş, diğer tüm topraklar şiddetli çatışmalara sahne olmuştur. Nihayetinde taraflar arasında Kore’nin ikiye bölünmesinin de yer aldığı bir ateşkes ilan edilmiştir. Ateşkesin ardından yarımada güney bölgesi için yeni bir süreç başlamıştır. Bu süreçte Kilise hızlı bir büyüme göstermiş ve üye sayısını kuzeyden gelen sığınmacılarla artırmıştır. Misyonerler hızlı bir şekilde kiliseler inşa etmeye başlayarak misyon hareketini eskisinden daha güçlü hale getirmişlerdir.⁵⁸

Bu artışın boyutunu Güney Presbiteryen Kilisesi’nin 1948’e ait verileri ile 1958’e ait verilerini karşılaştırdığımızda görebilmekteyiz. Kilise 1948’de 14.818 kilise üyesine sahipken bu sayıyı 10 yıl içerisinde yaklaşık üç kat artarak 40.781’e yükseltmiştir.⁵⁹ Bu döneme şahitlik eden bir misyoner ortaya konan gayreti şu şekilde ifade etmektedir:

⁵⁶ Shearer, *Wildfire: Church Growth in Korea*, s. 113, 154, 155, 160, 162.

⁵⁷ Shearer, a.g.e., s. 224, 225.

⁵⁸ Yim Suk-jay, vd., “Korean Religion”, *The Encyclopedia of Religion*, C:VIII, 1987, s. 374, 375.

⁵⁹ Shearer, a.g.e., s. 210.

1950'lilerde kilise üyeleri ve yetkilileri her Cumartesi düzenli olarak civar köylere giderek halkı kiliseye davet ettiler. Üyeler kendi yakınlarını, arkadaşlarını ve diğer tanıdığı insanları toplantılara getirdiler. Bir Pazar gününde bir kilisede 90 kişinin vaftiz edildiğine dahi şahitlik edildi bu dönemde. Özellikle Koreli Hıristiyanlar tüm gayretleri ile Kilise'yi yeniden güçlendirmek için halka ulaşmaya çalıştı. Ancak bu sefer, eskiye nazaran çok daha donanımlı ve birikimli idiler. Aldıkları kilise eğitimi ile daha olumlu neticeler alıyorlardı.⁶⁰

Kore Metodist Kilisesi'nde savaş sonrasında sürekli ilerleme kaydedilmiştir. 1955'te 114.000 olan kilise üye sayısı 1960'ta 300.000, 1976'da 420.000, 1979'da 590.000, 1984'de 900.000, 1988'de 1 milyon, 1994'de 1 milyon 300 bin ve 2001 yılında ise 1 milyon 400 bine ulaşmıştır. Kore Metodist Kilisesi'nin 2001 yılında kilise sayısı ise 5.300 olmuştur.⁶¹ Bu dönemde gerçekleşen bölgelerdeki tüm bu büyüme neticesinde Güney Kore'de Hıristiyan nüfus Budist nüfusa hemen hemen eşitlenmiştir.

İleri sürülen görüşlerin ne kadar tutarlı olup olmadığı noktasında tartışmalar süregelse de XX. yüzyılın ikinci yarısında Hıristiyan nüfusun her geçen gün arttığı tartışılmaz bir gerçektir. 1961 yılı itibari ile Güney Kore'de en fazla üyeye sahip kilise 775.000 üyesi ile Presbiteryen Kilisesi'dir. Bu rakam 4 farklı Presbiteryen Kilisesi'nin üyelerinin toplamıdır. O döneme ait verilere göre bu dört kiliseden Kore Presbiteryen Kilisesi 375.000, Anti-Ekümenik Kilisesi 220.000, Kore Cumhuriyeti Presbiteryen Kilisesi 114.000 ve Koryo Presbiteryen Kilisesi ise 66.000 üyeye sahiptir.⁶²

Kiliselerin kendi bünyelerinde gerçekleşen bölünmeler kimi zaman şiddetli çatışmalara sebebiyet vermiştir. Bu durum ise yerli halkı rahatsız etmeye başlamıştır. Bir öz eleştiri yapan Roy E. Shearer eserinde kimi Koreli ateistlerin "birbirleriyle her zaman çatışan Hıristiyanların dinine girmem" ve yine bir yerlinin "belki bir gün dindar birisi olabilirim ancak çatışan Kilise ile hiçbir ilişkimin ol-

⁶⁰ Shearer, *Wildfire: Church Growth in Korea*, s. 210, 211.

⁶¹ Kwang Young Chang, *Methodist History in Korea*, s. 53, 54.

⁶² Samuel H. Moffett, "Christianity", *The Korean Way*, The Christian Literature Society, Seoul, 1977, s. 78.

masını istemem” şeklindeki sözlerine yer vermekte ve kiliseler arasında olan çatışmaların halka yansımalarını ve misyonerlik faaliyetlerini baltaladığına değinmektedir.⁶³

Savaş sonrasında Metodist Kilisesi Presbiteryen Kilisesi’ne göre daha sorunsuz bir dönem geçirmiştir. Metodist Kilisesi bu dönemde bölünme yaşamamış ancak sonraki yıllarda üye sayısı bakımında düşüşe geçmekten kurtulamamıştır. 70’li yıllarda, kiliselerin güç kaybetmesinin önüne geçmek için yeni adımlar atılmaya başlanmıştır. Ağustos 1971’de Taejon’da evanjelizm eğitim konferansı düzenlenmiş ve bu eğitime 10.600 kayıtlı üye dahil binlerce Koreli katılmıştır. 1900’lü yıllarda kayıtlı 250 üyesi bulunan Soong Hee Metodist Hareketi 70’li yıllarda 4.000 üyeye sahip bir evanjelik kilise haline gelmiştir.⁶⁴

70’li yıllara kadar kırsal kesimlerde kiliselerin çoğalması için özel misyonerlerin eğitimine önem verilmekteydi. Ancak, zamanla tecrübe kazanarak kırsal kesimde yaşayanlar arasında İncil’i sahiplenenler, kendi yerleşim bölgelerinde kilise açmak için gayret gösteriyor ve daha başarılı oluyorlardı. Netice olarak kırsal kesimlere yönelik yeni stratejiler geliştirildi. Bu çalışmaların neticesi olarak 1971-1973 yılları arasında kırsal kesimlerdeki okullarda bulunan öğretmen ve öğrencilere yönelik eğitim semineri gerçekleştirildi ve her birine liderler atanarak Pazar günleri İncil okuma programları düzenlendi. Bu programlara da 14.000 öğretmen ve öğrencinin katılması sağlandı.⁶⁵

Yine bu bağlamda Hap-Tong Presbyterian Kilisesi “10.000 Yeni Kilise Projesi” ismiyle bir çalışma başlattı. 7 Kasım 1978 raporuna göre iki yılda tam 1200 yeni kilise inşa etmeyi başardılar. Böylelikle Ocak 1976’da 2484 olan kilise binası sayısı 1978 sonu itibari ile 3884’e ulaştı. 70’li yılların başında Kiliseye kayıtlı üye sayısı 680 bin’den 1 milyona ulaşarak büyük bir ilerleme kaydedildi.⁶⁶

⁶³ Shearer, *Wildfire: Church Growth in Korea*, s. 212-214.

⁶⁴ Kim Joon-Gon, “Korea’s Total Evangelization Movement”, *Korean Church Growth Explosion: Centennial of the Protestant Church*, s. 24, 25.

⁶⁵ Moffett, “Christianity”, *The Korean Way*, s. 76.

⁶⁶ Kim Joon-Gon, a.g.m., s. 24.

1973 tarihi bu dönemde önemli bir yıldır. Dünyaca ünlü evanjelist vaiz Billy Graham'ın Seul'de gerçekleştirdiği programa bir milyondan fazla Koreli iştirak etmiştir.⁶⁷ 1979 yılı itibari ile ise Hıristiyan nüfus 7 milyona ulaşmıştır. 1980 Dünya Evanjelizasyon Seferberliği isimli organizasyon ise 37 kategoride topladığı sosyal sınıflara yönelik, kiliselerle işbirliği yaparak bir seminer dizisi programı hazırlamıştır. Bu seminerlere Koreliler'in ilgisi yüksek olmuştur. Program nihayetinde verilen rakamlara göre 16.350.000 Koreli bu programlara iştirak etmiştir.⁶⁸

1885 yılında Apenzeller ile ilk misyonerlik faaliyetlerine başlayan Metodist Kilisesi, 100. yılında (1985) Apenzeller'in yarımada ilk ayak basışını kutlamıştır. Bu kutlamanın bir amacı da bir sonraki 100 yılın plan ve projelerinin görüşülmesi ve tartışılması olmuştur.⁶⁹ Kore Yarımadası'nda özellikle 1960'lı yıllarda hızla yükselişe geçen Protestan Hıristiyanlık, 1994 yılı verilerine göre 35.000 kilise ve 50.000 papaza sahip olan Güney Kore'yi⁷⁰, dünyanın en dinamik kilise yapısına sahip bir ülke haline gelmiştir. 1985 ve 1995 istatistiklerine göre ise Güney Kore'de dinlere göre nüfusun dağılımı tabloda gösterildiği şekilde olmuştur: (Bkz. Tablo-1)

Yıl (Nüfus)	Dindar (Toplam)	Budist	Protestan	Katolik	Konfüçyanist	Budist (Won)	Jeuŋgism	Cheondoist	Taejonist	Diğer
1985 (40,419,652)	17,203,296	8,059,624	6,489,282	1,865,397	483,366	92,302		26,818	11,030	175,477
1995 (44,553,710)	22,597,824	10,321,012	8,760,336	2,950,730	210,927	86,823	62,056			170,153

Tablo-1: Güney Kore'de 1985-1995 yılları arası dini demografik yapı değişikliği⁷¹

⁶⁷ Ro Bong-Rin, Marlin L. Nelson, *Korean Church Growth Explosion*, Word of Life Press, Seoul, 1983, s. 11.

⁶⁸ Kim Joon-Gon, a.g.m., s. 28, 29.

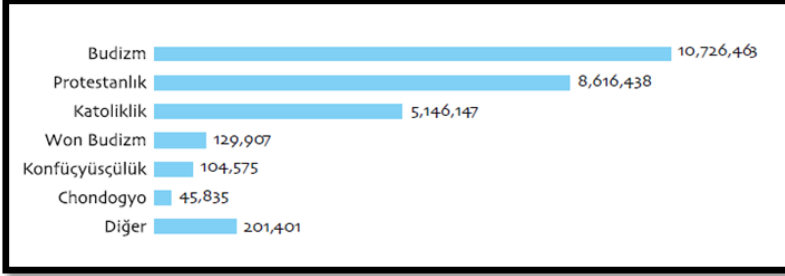
⁶⁹ Kwang Young Chang, *Methodist History in Korea, y.y., ty., s. 64.*

⁷⁰ Andrew Eungi Kim, "Korean Religious Culture and its Affinity to Christianity – The Rise of Protestant Christianity in South Korea", *Sociology of Religion*, S. 61, 2000, s. 117.; Kim, "A History of Christianity in Korea: From Its Troubled Beginning to Its Contemporary Success", *Korea Journal*, s. 34.

⁷¹ Park Gyeung-su, "Calvin and the 21st Century Korean Church Society" *Korean Journal of Christian Studies*, S. 69, Nisan 2010, s. 135.

5. XXI. Yüzyıl

Güney Kore İstatistik Kurumu'nca 1985'ten itibaren her on yılda bir yapılan dini demografik yapı araştırması 21. yüzyılda 2005 ve 2015 yıllarında gerçekleşmiştir. Bunlardan 2005 yılına ait verilere göre nüfusu 47 milyona ulaşan Güney Kore'nin dini demografik yapısı şu şekildedir: (Bkz. Tablo-2)

Tablo 2- Güney Kore dini demografik yapısı (2005)⁷²

Bu tabloya göre 1995 verilerine kıyasla Budist nüfus 400 bin civarında artış gösterirken Protestan nüfusta yaklaşık 140 binlik bir düşüş yaşanmıştır. Katolik nüfusta ise 2 milyon 200 binlik bir artış göze çarpmaktadır.

2005 yılına ait tabloya bakıldığında herhangi bir dini benimseyenlerin toplam nüfus dikkate alındığında %52.9'luk bir oranı teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Ancak Güney Kore İstatistik Kurumu'nun 2015 yılında yayınladığı son istatistiklere göre bu oran %43.9'a düşmüştür. Diğer bir ifade ile 2005'te 24 milyon 526 bin kişi bir dine bağlı olduğunu ifade etmişken, 2015'te bu sayı yaklaşık 3 milyon azalarak 21 milyon 554 bine düşmüştür. Buna karşın bir dine bağlı olmadığını ifade edenlerin oranı ise %47.1'den (2005) %56.1'e (2015) yükselmiştir.⁷³ Bu rakamlar her geçen gün Güney Kore'de ateizmin kendine daha fazla oranda yer bulduğunu ortaya koymaktadır.

⁷² Kore Kültür ve Enformasyon Ajansı: *Kore Gerçeği*, Çev: Nana Lee, Seul, 2011, s. 25.

⁷³ "Results of the 2015 Population and Housing Census", Erişim Tarihi: 15.12.2017, <http://kostat.go.kr/portal/eng/pressReleases/1/index.board?bmode=read&aSeq=361147>.

Sonuç

Görüldüğü üzere, XX. yüzyılın başlarında % 1 olan Hıristiyan nüfus XXI. yüzyılın ilk istatistiğine (2005) göre, yaklaşık 5 milyonu (%10) Katolik ve 9 milyonu (%19,2) Protestan olmak üzere %29,2'e yükselmiştir. Özellikle modernleşme dönemi olarak zikredilen XX. yüzyılın ikinci yarısında Güney Kore'de benzersiz bir Hıristiyan nüfus artışı gerçekleşmiştir. 1784 yılında Katolik Kilisesinin ardından 1884'de Protestan misyonierlerin yarımada girişini ile birlikte Hıristiyanlık bir asırlık bir zaman diliminde Budizm'den sonra bölgenin ikinci büyük dini haline gelmiştir.

Hıristiyan dünyası Güney Kore gibi misyonierlik faaliyetlerinin toplumu önemli ölçüde Hıristiyanlaştırdığı ülkelerde gerçekleşen bu değişimi önemsemekte ve yeni bölge ve ülkelerde aynı sonucu elde etmek için üzerinde çalışmalar yapmaktadır. Bu bağlamda pek çok misyonier, diğer misyonierlere bir yol haritası ve klavuz olması için Güney Kore tarihini kaleme almıştır. Ancak her toplumun kendine has sosyokültürel yapısı ve tecrübe ettiği tarihi olaylar değişken olduğundan dolayı Güney Kore'deki Hıristiyan nüfusunun artışına benzer bir artış henüz başka bir ülke için söz konusu olmamıştır. Günümüzde halen diğer misyonier ülkelere nazaran Koreliler'in Hıristiyanlığa daha fazla sahip çıkması sebebiyle Güney Kore tüm misyonier kurum ve kuruluşların ilgi odağı olmaya devam etmektedir. Bir diğer yandan en güncel araştırmalar dini bağlamda Güney Kore'nin yeni bir sürece girdiğini, kendisinin bir dine bağlı olduğunu ifade edenlerin oranının artık düşüşe geçtiğini göstermektedir.

Dünyanın dört bir köşesinde misyonierlik faaliyetleri gerçekleştirilmesine rağmen bu misyonun özellikle XX. yüzyılda diğer misyonier ülkelere kıyasla neden Güney Kore'de ciddi bir nicel başarı yakalanabildiği problematiği ise din değiştirmenin psiko-sosyal sebeplerinin konu edileceği bir sonraki çalışmamızın araştırma sorusu olacaktır.

Kaynaklar

- Bay, Bonjour, "The Pyongyang Great Revival in Korea and Spirit Baptism", *Evangelical Review of Theology*, C:31, No:1, 2007.
- Brown, George Thompson, *Mission to Korea*, Seoul, The Presbyterian Church Yayınları, 1962.
- Burton, Bryan, "Presbyterianism", *Modern Christian Thought*, Ed: Alister E. McGrath, Blackwell Yayınları, 1997.
- Choi Suck-Woo, "Catholicism", *Korean Cultural Heritage: Thought & Religion*, Ed: Julie Pickering, Seoul, The Korean Foundation, 1996.
- Chung Ki-Hwan, "Christianity in Korea", *Reader in Korean Religion*, The Academy of Korean Studies, t.y.
- Clark, Charles Allen, *Religions of Old Korea*, Seoul, The Christian Literature Society Yayınları, 1961.
- Conze, Edward, *Buddhism: Its Essence and Development*, New York, Harper & Row Publishers, 1959.
- Emiroğlu, Kudret ve Aydın, Suavi, *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.
- Erickson, Millard J., "Evangelicalism", *Modern Christian Thought*, Ed: Alister E. McGrath, Blackwell Yayınları, 1997.
- Gil Pyo Lee, "Missional Vision for Renewal", *Korean Journal of Christian Studies*, No:75, Mart 2011.
- Grayson, James Huntley, "Cultural Encounter – Korean Protestantism and Other Religious Traditions", *International Bulletin of Missionary Research*, Nisan 2011.
- Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İstanbul, İnsan Yayınları, 1998.
- Gündüz, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara, Vadi Yayınları, 1998.
- Hong Sung-Wook, *Naming God in Korea: the Case of Protestant Christianity*, Oxford, Oxford Regnum Yayınları, 2008.
- Huntley, Martha, *To Start a Work – The Foundations of Protestants Mission in Korea (1884-1919)*, Presbyterian Church of Korea Yayınları, t.y.
- Hwang Byung-Bae, "The Involvement of Korean Protestant Missionaries in World Mission – Historical Understanding and Mission Strategie-

- gies for the Future”, *Korean Journal of Christian Studies*, No:69, Nisan 2010.
- Jang Hyung Chul, “Towards a Sociological Understanding of Local Christianity with a Special Reference to Korean Protastantism” *Korean Journal of Christian Studies*, No:69, Nisan 2010.
- Jung Young Lee, “Korean Christian Thought”, *Modern Christian Thought*, Ed: Alister E. Mc Grath, Blackwell Yayınları, 1997.
- Kang Keun-Whan, “A Study on Formation of the Korea Evangelical Holiness Church as a Self-Established Denomination”, *Korean Journal Theology*, Seoul, No:1, 1995.
- Kenneth B. Lee, *Korea and East Asia*, USA, Praeger Yayınları, 1997.
- Kim Eun Seup, “Christianity in Modernization and Nationalism of Korea before 1945”, *Korea Journal of Christian Studies*, No:54, t.y.
- Kim Hakjoon, *The Domestic Politics of Korean Unification: Debates on the North in South 1948-2008*, Seoul, The National Library of Korea Cataloging-in-Publication (CIP), 2010.
- Kim Joon-Gon, “Korea’s Total Evangelization Movement”, *Korean Church Growth Explosion: Centennial of the Protestant Church (1884-1984)*, Ed: Ro Bong-Rin, Marlin L. Nelson, Seoul, Word of Life Press, 1983.
- Kim, Andrew Eungi, “A History of Christianity in Korea: From Its Troubled Beginning to Its Contemporary Success”, *Korea Journal*, No:35, S:2, 1995.
- Kim, Andrew Eungi, “Korean Religious Culture and its Affinity to Christianity – The Rise of Protestant Christianity in South Korea”, *Sociology of Religion*, No:61, 2000.
- Kim, H. Edward, *Facts About Korea*, Hollym Corporation, Seoul, Korean Overseas Information Service, 18. bsm, 1987.
- Knox, Donald, *The Korean War: Pusan to Chosin*, San Diego, Harcourt Brace Jovanovich Publish, 1985.
- Kore Kültür ve Enformasyon Ajansı, *Kore Gerçeği*, Çev: Nana Lee, Seul, 2011.
- Korea Institute of Military History, *The Korean War*, 3 c., 1997.

- Korean Culture and Information Service (KOCIS), *Facts About Korea*, Seoul, 2008.
- Korean Overseas Information Service (KOIS), *Facts About Korea*, 1993.
- Kwang Young Chang, *Methodist History in Korea*, y.y., t.y.
- Latourette, Kenneth Scott, *Introducing Buddhism*, New York, Friendship Press, 1956.
- Lee Chan, Eun Yong Kee, *Korea*, Seoul, Cultural and Social Centre for the Asian and Pasific Region, 1975.
- Lee Young-Hoon, *The Holy Spirit Movement in Korea – Its Historical and Theological Development*, Regnum Studies in Mission, Oxford, Oxford Regnum Yayınları, 2009.
- Leith, John H., “Presbyterianism, Reformed”, *The Encyclopedia of Religion*, Ed: Mircea Eliade, New York, Macmillan Yayınları, C:II, 1987.
- Marsden, George M., “Evangelical and Fundamental Christianity”, *The Encyclopedia of Religion*, Ed: Mircea Eliade, New York, C:V, Macmillan Yayınları, 1987.
- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev: Osman Akınhay, Derya Kömür-cü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Mckenzie, F. A., *Korea's Fight for Freedom*, Seul, Yonsei University Yayınları, 1969.
- Moffett, Samuel H., “Christianity”, *The Korean Way*, Seoul, The Christian Literature Society, 1977.
- Office of Public Information of Korea, *A Handbook of Korea*, Seoul, Office of Public Information Publish, 1955.
- Olgun, Hakan, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu: Protestanlık*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2006.
- Oruç, Mehmet, *Diyalog Tuzağı*, İstanbul, Arı Sanat Yayınevi, 2004.
- Özemre, Ahmed Yüksel: *Din ve Misyonerlik*, İstanbul, Pınar Yayınları, 2004.
- Paik, L. George, *The History of Protestant Missions in Korea 1832-1910*, Pyeng Yang, Union Christian College Press, 1929.
- Park Gyeong-Su, “Calvin and the 21st Cnetury Korean Church Society”

- Korean Journal of Christian Studies*, S:69, Nisan 2010.
- Park Si-Won, *Kingdom – Evangelism and its Ministry (A Korean Perspective)*, Seoul, Christian Literature Society Yayınları, 2003.
- Presidential Commission on Policy Planning, *Korea's Future: Vision and Strategy*, Seoul, Seoul Selection, 2008.
- Rhodes, Harry A. ve Campbell, Archibald, *History of the Korea Mission Presbyterian Church U.S.A.*, C:II, New York, Commission on Ecumenical Mission, 1965.
- Rhodes, Harry A. ve Campbell, Archibald, *History of the Korea Mission Presbyterian Church U.S.A.*, C:I, New York, Commission on Ecumenical Mission, 1934.
- Shearer, Roy E., *Wildfire: Church Growth in Korea*, Michigan, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 1966.
- Sohn In-Soo, "The Introduction of Western Learning and The Reformation of Traditional Education", *Introduction to Korean Studies*, Seoul, The National Academy of Sciences Yayınları, 1988.
- Sung C. Chun, *Schism and Unity in the Protestant Churches of Korea*, The Christian Literature Society Yayınları, 1979.
- Weems, Clarence Norwood, *Hulbert's History of Korea*, C:I, New York, Hillary House Yayınları, 1962.
- Wi Jo Kang, *Christ and Caesar in Modern Korea- A History of Christianity and Politics*, Albany, State University of New York Press, 1997.
- Yim Suk-Jay, vd., "Korean Religion", *The Encyclopedia of Religion*, Ed: Mircea Eliade, New York, C:VIII, Macmillan Yayınları, 1987.
- "Results of the 2015 Population and Housing Census", Erişim Tarihi: 15.12.2017,
<http://kostat.go.kr/portal/eng/pressReleases/1/index.board?bmode=read&aSeq=361147>.